

עניינים תוכן

2	מבוא
3	פרק ראשון - יהדות תימן
3	חברה ומעמד כלכלי של יהודי תימן
4	מעמד משפטי
6	מדיניות כללית כלפי יהודי תימן
6	פרק שני: עלייה תימנית לפני קום המדינה
6	עליית אעלה בתמר
10	עליות עד קום המדינה
11	פרק שלישי פעילות התנועה הציונית בתימן
13	פרק רביעי - מדיניות העלייה ועליית על כנפי הנשרים
13	מדיניות עלייה לאחר הקמת המדינה
14	עליית כנפי נשרים
18	מניעי העולים
19	פרק חמישי - קשיי קליטה ומדיניות יישוב
21	סיכום
23	ביבליוגרפיה

מבוא

אעלה בתמר הייתה עלייה עליית אעלה בתמר הוא כינויה של עלייה של יהודים מתימן אשר עלו לארץ ישראל בשנים תרמ"א-תרמ"ב (1881). עלייה זו הייתה עלייה קטנה יחסית של יהודי תימן אולם היא קדמה את העליות המאוחרות יותר של התנועה הציונית. מבצע **על כנפי הנשרים** היה מבצע אשר ביקש להעלות את יהודי תימן לאחר הקמת המדינה. העלייה מתימן התחלקה לשלושה חלקים עיקריים שבהם עלו עשרות אלפי עולים מתימן לישראל. הנרטיב ההיסטורי של התנועה הציונית תיאר את הגעתם של עולים אלו הגיעו למדינה החדשה שקמה כחלק מתהליך הגאולה של עם ישראל והקמת המדינה הציונית. עבודה זו תבקש לעמוד על ההיבטים הלאומיים אשר היו המניעים לעלייה זו, לעומת מניעים אחרים תרבותיים ודתיים, או כאלה אשר קשורים לנסיבות המידיות שלהם אשר יכלו להיות מניעים גם כן לאותה העלייה.

מטרת עבודה זו היא לתאר את המניעים של העליות השונות הללו תוך תיאור של הנסיבות אשר הביאו לעלייה זאת ועל ידי בחינת כל המשתנים אשר קשורים לעליות אלו. דרך בחינת מאורעות העלייה, קבלתם ביישוב ובחינה של המניעים הללו נוכל להבין את תופעת העליות הללו בצורה רחבה יותר. שאלת המחקר של העבודה אם כן תהיה:

האם עלייתם של יהודי תימן הייתה ביטוי של מגמות לאומיות או שמא עלייה זו הייתה תולדה של הנסיבות?

על מנת לענות על שאלת המחקר אתאר את סקירת הספרות באופן הבא. הפרק הראשון של העבודה יעסוק בתיאור יהדות תימן באופן כללי בתקופה אשר קדמה לעליות אשר נעסוק בהם בהמשך העבודה. הפרק יתאר את יהודי תימן מבחינת החברה והמעמד הכלכלי של יהודי תימן ואת מצבם מבחינת מעמדם המשפטי. כמו כן יסקר גם היחס הכללי של מדיניות השלטון בתימן כלפי יהודי תימן לאורך הדורות. הפרק השני של העבודה יעסוק באופן ספציפי בעליית אעלה בתמר. הפרק יתאר את המניעים של העלייה, את הקבלה של יהודי תימן בארץ לאחר ההגעה שלהם לאזור, ואת היחס ליהודי תימן זמן מה לאחר הגעתם לישראל.

כמו כן פרק זה גם יעסוק בעליות אחרות אשר התרחשו במדינה עד להקמת המדינה. הפרק השלישי של העבודה יעסוק בפעילות הציונית של התנועה הציונית בתימן. תיסקר פעולתה של התנועה הציונית דרך הפעילות של הסוכנות היהודית ושל ארגונים אחרים אשר עסקו בעלייה בזמן העליות השונות לישראל. הפרק הרביעי של העבודה יעסוק במדיניות העלייה ובעלייה של עליית על כנפי הנשרים. הפרק יתאר את העלייה עצמה, על שלביה השונים, את מניעי העלייה ואת הקבלה של העולים בארץ. הפרק החמישי והאחרון של העבודה יעסוק בקשיי הקליטה של העולים בעליית על כנפי הנשרים וביחס שהם זכו לו לאחר ההגעה שלהם לארץ. בסופה של העבודה אסכם את הממצאים העיקריים ואענה על שאלת המחקר.

פרק ראשון - יהדות תימן

לפי אחת המסורות היישוב היהודי בתימן החל עם מסעה של מלכת שבא לממלכת ירושלים. מסורות נוספות מספרות כי היישוב היהודי החל בתימן עוד לפני בית ראשון או בעקבות גלות בבל. ייתכן וכי מסורות אלו משמרות זיכרון היסטורי קדום שבו החלו יהודים להתיישב באזור המרוחק יותר של המזרח התיכון, בעקבות הפריחה של דרך הבשמים הנבטית והאפשרות להתפרנס בצורה טובה באזורים אלו. ככל הנראה תחילת היישוב של היהודים בחצי האי ערב החל עם השתלטותם על נאות מדבר ודרך כך החלו התיישבות קבע באזורים הללו¹. מכל מקום ברור כי תחילת היישוב היהודי בתימן החל בין שנת 200 לפני הספירה ועד המאה השלישית לספירה.

במאה ה-19 כלל היישוב היהודי בתימן כ-80 אלף יהודים אשר חיו ב-1000 מקומות יישוב שונים². למעט העיר צנעא היו היהודים מפוזרים מאוד בקרב היישובים השונים אשר חלקם הכילו רק כמות קטנה מאוד של יהודים בקרבם. הסיבה לכך הייתה כי בניגוד לקהילות יהודיות אחרות אשר היו היגרו לערים בשל תהליך העיור, בתימן לא חל תהליך כזה והיהודים נשארו בכפרים ובאזורים הקודמים שלהם אשר הביאו לפיזור האוכלוסייה במקומות שונים. הידע הקיים ברשותנו על הקהילה היהודית לאחר מכן מורכב ממקורות בודדים אשר הפערים בינם מבחינה כרונולוגית הינם גדולים. אנו יודעים כי במאה השמונה עשרה חל תמורה כלכלית בתימן אשר הביאה גם לפריחת היהודים, בעיקר בעיר צנעא.

חברה ומעמד כלכלי של יהודי תימן

קיימות תעודות מרבני התקופה אשר עסקו בהידרדרות המוסרית של יהודי תימן מאחר והם זכו למותרות שכביכול השחיתו את המידות שלהם³. למרות זאת היצירה הדתית דווקא פרח באותה התקופה ואולי הדבר מעיד רק על ההתרשמות של אותם הרבנים ולא על מציאות של ממש. במאה ה-19 הפך היישוב היהודי להיות תחת כיבוש השלטון העות'מאני. בעקבות תמורות אלו ידעה תימן הפרות סדר רבות, ויחד עם בצורות שונות, החמירו את המצב הכלכלי של יהודי תימן. הכיבוש העות'מאני וסיום השלטון האימאמי ערערו את הקהילה היהודית בצנעא אשר איבדה את משענה הביטחוני הגדול ביותר. אובדן תמיכת השלטון המרכזי הביא לכך שהיהודים היו נתונים לשלטון המקומי של השבטים השונים ולגחמותיו. הכיבוש העות'מאני אומנם הביא לירידה במידות של יהודי תימן ולמגמת חילון מסוימת בקרב יהודים רבים בקהילה אך גם חיבר את קהילת יהודי תימן עם קהילות יהודיות רבות ברחבי העולם⁴.

אחת הראיות לירידה החברתית של יהודי תימן במאה ה-19 הגיעה אלינו מתעודה של בית הדין של צנעא אל

¹ יהודה ניני, יהודי תימן, אוניברסיטה משודרת, הוצאת משרד הביטחון, 1988, עמ' 25.

² שם, עמ' 37.

³ יוסף טובי, יהודי תימן במאה הי"ט, הוצאת אפיקים, תל אביב, תשל"ו, עמ' 35.

⁴ יהודה ניני, יהודי תימן, אוניברסיטה משודרת, הוצאת משרד הביטחון, 1988, עמ' 69.